

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
Канівець Людмили Анатоліївни
на дисертацію Валянської Тетяни Петрівни на тему:
«Альтернативне вирішення конфліктів у сфері земельних відносин: правові
аспекти»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.06 ☐ земельне право; аграрне право; екологічне право;
природоресурсне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Нагальність розгляду питань щодо врегулювання і вирішення конфліктів у сфері земельних відносин зумовлена їх значимістю і постійним пошуком механізмів вдосконалення захисту суб'єктивних прав і законних інтересів власників земельних ділянок і землекористувачів. На сьогодні продовжує спостерігатися тенденція до збільшення кількості земельних спорів, вирішення яких пов'язано з виникненням певних труднощів, обумовлених, зокрема, особливим змістом таких спорів, їх індивідуальністю, посиленням вимог щодо умов і порядку розгляду тощо.

У практичній площині перевага надається судовій формі захисту, а вільний доступ до правосуддя визнано конституційним правом особи і основою справедливого судочинства. Позаяк перевантаженість суддів, нерідко – необґрунтоване зволікання у вирішенні справ, недостатня ефективність системи виконання судових рішень тощо є тими негативними чинниками, що позначаються на якості правосуддя і утвердженні верховенства права. Поглибленням проблем судового вирішення спорів стало повномасштабне

вторгнення російських військ, обумовлене ним проведення активних бойових дій, запровадження правового режиму воєнного стану у державі.

Обрання євроінтеграційного курсу розвитку держави, адаптація законодавства України до законодавства ЄС, нові виклики і загрози вимагають впровадження нових рішень і практичних кроків, спрямованих на забезпечення ефективного та оперативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин.

Задля утвердження європейських стандартів державою обрано курс на створення умов для стимулювання дешевших і менш формалізованих механізмів врегулювання спору ніж судові механізми. Відтак, в умовах сучасних реалій одним із пріоритетних напрямів правової реформи у державі є активне впровадження і удосконалення системи застосування альтернативних процедур вирішення земельних спорів, посилення потенціалу яких є запорукою ефективного захисту особою своїх прав.

Незважаючи на те, що законодавець всіляко прагне підвищити правовий захист земельних прав, в тому числі шляхом застосування альтернативного вирішення земельних спорів, низка невирішених питань, що існують, потребують більш чіткого врегулювання, з урахуванням особливостей зазначеної категорії спорів, відповідно, подальшого удосконалення.

Важливість і доцільність проведення зазначеного дисертаційного дослідження зумовлені і тим, що незважаючи на наявність низки наукових праць, присвячених окремим аспектам альтернативного вирішення спорів, питання щодо альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин і нині залишаються недостатньо дослідженими. Тому дисертацію Т.П. Валянської можна розцінювати як перше у вітчизняній науці земельного права комплексне дослідження альтернативного врегулювання і вирішення конфліктів у сфері земельних відносин.

Усе викладене у сукупності вказує на беззаперечну актуальність та новизну запропонованої теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика правового регулювання альтернативного вирішення земельних конфліктів, що виступає предметом дослідження, відповідає науковим державним програмам щодо реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», планам науково-дослідницької роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки у рамках діяльності наукової школи Волинського національного університету імені Лесі Українки «Розвиток сільського господарства України в умовах СОТ та ЄС».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості. Структура дисертаційного дослідження визначена його предметом, метою, завданнями, є логічною, що дало змогу системно та всебічно розглянути усі питання обраної теми дисертації.

Дисертація Т.П. Валянської містить результати власних наукових пошуків авторки, а проаналізовані ідеї, положення, результати і тексти інших авторів мають посилання на використані наукові джерела. Дисертація не відтворює і не повторює положень раніше проведених наукових досліджень, є авторською науковою працею у вітчизняній науці земельного права, у якій вперше комплексно досліджено альтернативне врегулювання і вирішення конфліктів у сфері земельних відносин.

Варто відзначити обґрунтованість сформульованих авторкою наукових положень, зроблених теоретичних висновків і практичних рекомендацій, що

значною мірою досягнуто за допомогою комплексу обраних Т.П. Валянською методів дослідження (діалектичний, історичний, догматичний, системно-структурний, порівняльний), опрацьованих наукових і нормативно-правових джерел. Це дозволяє стверджувати, що основні теоретичні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи, які виносяться на захист, є науково доведеними.

Обґрунтувати на достатньому рівні наведені у дисертації положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист (с. 158-164), дали змогу обраний план роботи, значна кількість опрацьованих нормативно-правових актів, праць провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, використання судової практики. Усього використано 281 джерело.

Досить обґрунтованою і логічною виглядає сама структура дисертації та зміст роботи, у якому охоплені основні аспекти наукової проблеми: поняття альтернативного вирішення конфліктів і його значення у сфері земельних відносин; класифікація способів і форм альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин; правове регулювання альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин; поняття і значення медіації у вирішенні земельних конфліктів; поняття земельних спорів і конфліктів та їх особливості; види конфліктів і спорів у сфері земельних відносин; альтернативне вирішення конфліктів щодо примусового відчуження земель для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності; альтернативне вирішення межових земельних спорів; альтернативне вирішення спорів і конфліктів у межах добросусідства. Така структура дисертації дозволила здобувачці наукового ступеню найбільш повно охопити предмет дослідження, сприяла логічному і послідовному виконанню наукового дослідження.

Здійснений аналіз структури, змісту та наукових результатів дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що визначені відповідно до мети завдання дослідження Т.П. Валянська, в цілому, вирішила і на цій основі

сформулювала власні наукові висновки та практичні рекомендації з досліджуваних питань, що вперше виносяться на захист, а також поглиблюють і удосконалюють раніше зроблені у теорії земельного права теоретичні висновки і практичні рекомендації з питань теми дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – як основа для подальшого наукового дослідження альтернативного врегулювання конфліктів взагалі і медіації, зокрема, у сфері земельних відносин; у нормотворчій роботі – для подальшого удосконалення земельного законодавства України; у правозастосовній діяльності – для формування єдиної практики в частині альтернативного розгляду справ, предметом яких є конфлікти у сфері земельних відносин.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальній діяльності – при підготовці підручників, курсів лекцій та навчальних посібників із навчальних дисциплін «Земельне право», «Набуття і реалізація прав на землю», «Захист прав на землю», «Аграрне право», «Екологічне право» та інших.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів обумовлюється досягненням вирішення заявлених наукових завдань. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі Т.П. Валянської, є достовірними. Достовірність результатів дисертації підтверджується тим, що вони ґрунтуються на ретельному аналізі національного законодавства, міжнародних нормативно-правових актів, всебічній оцінці наукових здобутків щодо правових засад альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин.

Наукова новизна дисертаційної роботи Т.П. Валянської обумовлена тим, що вона є першим системним і комплексним дослідженням правових засад альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин, у якому

обґрунтовуються нові для науки та важливі для практики застосування поняття, положення і висновки, які виносяться на захист.

У числі найвагоміших результатів, що визначають наукову новизну проведеного Т.П. Валянською дисертаційного дослідження, можна визначити наступні:

На увагу заслуговує проведений дисертанткою аналіз питань правової природи альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин, за результатами якого запропоновано розглядати правове поняття альтернативного вирішення спорів (АВС) як сукупності поза публічних процедур примирного характеру за участю третьої нейтральної сторони чи без, у яких сторони на добровільній основі прагнуть досягнення обопільної згоди (прийнятного для обох рішення) з метою врегулювання конфлікту (вирішення спору) (с. 19, 24-44).

Значна увага у дисертаційному дослідженні приділяється питанням класифікації способів і форм альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин. Важливим доробком у дисертації можна вважати запропоновану авторкою класифікацію альтернативних способів вирішення земельних конфліктів і спорів за системою критеріїв, а саме: 1) залежно від множинності суб'єктів конфлікту: на групові (фасилітація, переговори) і дуальні (медіація, переговори, тощо); 2) залежно від самотійності існування: самотійні (основні: третейський розгляд, медіація, тощо) і комбіновані («мед-арб» і «арб-мед», приватний суд тощо); 3) залежно від методу (сфери) правового регулювання: публічні і приватні; 4) залежно від планованого результату: спрямовані на досягнення компромісу (переговори, досудові переговори, досудова медіація), спрямовані на прийняття рекомендованого рішення (досудовий спрощений суд присяжних) або спрямовані на прийняття обов'язкового рішення (приватний суддя, досудовий арбітраж); 5) залежно від участі третьої нейтральної сторони: із залученням нейтральної сторони

(медіація, третейський розгляд, приватний суд тощо), без залучення нейтральної третьої сторони (парситипативні процедури, колаборативні процедури, переговори); 6) залежно від моделі: зовнішня, присудова; 7) залежно від функцій, які виконує нейтральна третя особа або особи, які беруть участь в окремих способах альтернативного вирішення спорів: квазісудові або змагальні способи (третейські суди (арбітражі), інститут приватного судді (private judge, rent-a judge) тощо); консенсуальні або примирні способи (колаборативні процедури, партисипативні процедури тощо); дорадчо-консультативні способи (спрощений суд присяжних (summary jury trial), незалежна оцінка фактів (neutral expert fact-finding), попередня нейтральна оцінка (early neutral evaluation) тощо); 8) залежно від предмету земельного спору або конфлікту; 9) залежно від наявності договору про альтернативне вирішення спору: договірні (медіація, фасилітація тощо) і не договірні (с. 18-19, 75, 159-160).

Слушною видається позиція дисертантки про відмінності між поняттями земельний конфлікт і земельний спір, які Т.П. Валянська вбачає у частині їх виникнення та завершення, зважаючи на те, що конфлікт виникає через зіткнення інтересів або прав сторін і може бути явним або прихованим, в той час як спір виникає після процесуального оформлення і розгляду уповноваженою особою з метою вирішення. Тоді як на відміну від конфлікту, який вважається вичерпаним лише після того, як вирішені його причини, умови та відбулося примирення сторін, спір завершується з прийняттям процесуального рішення (з яким одна із сторін може бути не згодна) (с. 20-21, 110). У зв'язку з чим у дисертаційній роботі запропоновано розуміти земельний конфлікт як зіткнення прав, потреб та інтересів сторін у сфері земельних відносин (с. 19, 110).

Вартим підтримки є положення наукової новизни про доцільність визначення медіації як найбільш ефективного способу вирішення переважної

більшості земельних конфліктів і спорів (с. 21) і позначення дисертанткою медіабельності земельних спорів (конфліктів) як сукупності ознак конкретного земельного спору (конфлікту), які визначають об'єктивну та суб'єктивну можливість проведення медіаційної процедури та впливають на вірогідність її результативності (с. 19-20, 123).

Окремо заслуговує схвалення те, що дисертантка детально досліджує специфіку альтернативного вирішення окремих видів земельних конфліктів і спорів, зокрема, щодо примусового відчуження земель для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, межових земельних спорів, спорів і конфліктів у межах добросусідства (с. 125-157).

Дисертації притаманні і інші висновки, зроблені Т.П. Валянською за результатами проведеного дослідження. У висновках дисертаційного дослідження дисертанткою чітко та повно, у логічній послідовності, викладено основні здобутки власного дослідження, що набуті в ході його здійснення, та пропозиції по внесенню змін і доповнень до нормативно-правових актів щодо альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження відображені у 4 статтях, з них 3 наукові статті опубліковано в фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 1 наукова стаття, опублікована в зарубіжному періодичному виданні, та 8 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

За змістом та оформленням дисертаційна робота Т.П. Валянської відповідає вимогам, що ставляться до такого виду робіт. Автореферат дисертації і публікації авторки з достатньою повнотою відображають зміст дисертації.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. У цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Т.П. Валянської на тему: «Альтернативне вирішення конфліктів у сфері земельних відносин: правові аспекти» необхідно зазначити, що окремі його положення, висновки і пропозиції мають дискусійний характер або ж потребують додаткової аргументації:

1. У підрозділі 1.2 авторкою здійснено класифікацію, зокрема, способів альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин, надано їх узагальнену характеристику (с. 44-77), відзначено невичерпність їх переліку (с. 46). У числі основних самостійних способів альтернативного вирішення земельних спорів, з-поміж інших, визначено фасилітацію як ефективний спосіб групового вирішення земельних конфліктів (спорів) в об'єднаних територіальних громадах (с. 53-56; 162); консиліацію як найбільш придатний спосіб для вирішення конфліктних ситуацій в межах відносин добросусідства, межових спорів тощо (с. 56-57; 162-163); колаборативні процедури (с. 57-58; 163); партисипативні процедури як найбільш придатний спосіб вирішення конфліктів (спорів) у територіальних громадах (с. 58; 163) та інші. Додаткової аргументації під час прилюдного обговорення дисертаційного дослідження потребують питання щодо практичного застосування вищезазначених процедур альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин в Україні, можливих проблем та шляхів їх подолання.

2. Процесуальним законодавством України у сферу судочинства впроваджено інститути врегулювання спору за участю судді, що здійснюється за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. У роботі на с. 83 серед механізмів застосування позасудового врегулювання спорів авторкою як окремі визначено, зокрема: укладення мирової угоди згідно з ЦПК України, ГПК України, КАС України; проведення медіації; урегулювання спору за участю судді відповідно до зазначеного процесуального законодавства та інші. На с. 31

відзначено існування присудових способів альтернативного вирішення спорів, що інтегруються в судове провадження (присудова медіація). У зв'язку з чим питання щодо сутності і змісту процедури врегулювання спору за участю судді, її співвідношення з медіацією потребують додаткового уточнення і роз'яснення.

3. У роботі на с. 85 у підрозділі 1.3 за назвою «Правове регулювання альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин» наведена позиція науковців щодо існування чотирьох моделей медіації, серед яких «модель, де медіатор виступає як організатор процесу вирішення конфлікту» визнана авторкою як така, що безпосередньо запроваджена в Україні, набула найбільшого поширення. У підрозділі 1.4 за назвою «Поняття і значення медіації у вирішенні земельних конфліктів» видами медіації у сфері земельних відносин визначено: 1) медіацію при спорі між власниками та орендарями земельних ділянок; 2) медіацію при спорі між місцевою владою та громадськістю щодо земельних проектів; 3) медіацію при спорі між спадкоємцями щодо розподілу земельних ділянок і зазначено про невичерпність такого переліку видів медіації (с. 97-98). Все ж таки визначення видів медіації у земельних відносинах варто було б здійснити більш розгорнуто і систематизовано, враховуючи і інші критерії класифікації видів, не обмежуючись лише зазначеним. Це дозволило б сформувати системне уявлення про застосування медіації як альтернативного способу вирішення конфліктів у сфері земельних відносин, її взаємодію з різними видами юридичної практики.

Крім того, виходячи зі структури роботи, її змісту, логіки викладення матеріалу більш доречним вбачається розгляд питань щодо моделей і видів медіації у земельних спорах у рамках одного підрозділу (а не розрізнено), до прикладу, у підрозділі 1.4, який безпосередньо присвячений з'ясуванню сутності медіації у земельних спорах.

4. Медіація визнана авторкою як найбільш ефективний спосіб вирішення переважної більшості земельних конфліктів і спорів (с. 21, 98). Виникає питання: в умовах сучасних реалій чи спроможна медіація забезпечити ефективне врегулювання земельних спорів, тим самим гарантувавши реальний захист прав та інтересів суб'єктів земельних відносин? У роботі авторкою підтримано позиції науковців щодо недостатнього використання потенціалу медіації (с. 90-91, 156). Однак логічно доречним було б навести власні судження щодо проблем, пов'язаних з запровадженням медіації у земельних спорах. У зв'язку з чим під час прилюдного обговорення дисертаційного дослідження бажано було б чітко окреслити які, на думку авторки, існують реальні перешкоди на шляху розвитку і активного впровадження медіації у земельних спорах в Україні, у який спосіб можливе їх вирішення (у роботі визначено узагальнено (с. 91)).

У дисертації є й інші висновки, положення, твердження, щодо яких можна висловлювати критичні зауваження, які, однак, не зменшують наукової цінності проведеного Т.П. Валянською дисертаційного дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що дисертаційна робота Т.П. Валянської є самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому вирішені нові теоретичні і практичні завдання щодо правових аспектів альтернативного вирішення конфліктів у сфері земельних відносин.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до встановлених вимог, для її тексту притаманні стрункість, послідовність і логічність викладання матеріалу. Робота характеризується смисловою завершеністю, цілісністю та єдністю змісту.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Валянської Тетяни Петрівни на тему: «Альтернативне вирішення конфліктів у сфері земельних відносин: правові аспекти» є комплексною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й

практичні положення, які в сукупності надають вирішення наукового завдання у вітчизняній науці земельного права. Вважаємо, що дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами) і це дає підстави стверджувати, що її авторка Валянська Тетяна Петрівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Офіційний опонент:

доцент кафедри аграрного,
земельного та екологічного права

Національного університету
«Одеська юридична академія»

кандидат юридичних наук, доцент

Людмила

КАНІВЕЦЬ

Підпис Людмили Канівець засвідчую

В.о. ректора

Національного університету
«Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, професор

Володимир ЗАВАЛЬНЮК

